MUSTAFA KEMAL PAŞA HANGİ SINIFA DAYANDI?

12 Haziran 2026

Yıldırım Koç

Mustafa Kemal Paşa, gerek Kurtuluş Savaşı yıllarında, gerek 1923-1938 döneminde, büyük toplumsal, siyasal ve ekonomik başarılar gerçekleştirirken, hangi toplumsal sınıfla işbirliği yaptı, hangi toplumsal sınıfa dayandı?

Bir kesim, Mustafa Kemal Paşa'nın burjuva olduğunu veya burjuvaziyle işbirliği yaptığını, burjuvaziye dayandığını düşünüyor ve savunuyor.

Bence yanlış düşünüyorlar. Türkiye'nin toplumsal tarihi dikkatle incelenirse, çok özel bir durumun ortaya çıktığı görülecektir. Mustafa Kemal Paşa'nın dayandığı güç, işçi sınıfının bir kesimiydi; işçi sınıfının üst tabakasını oluşturan asker ve sivil memurlardı. Bu insanlar sınıf tavrıyla değil, vatansever kimlikleriyle Mustafa Kemal Paşa'ya güç verdiler, Kemalist Devrim'in gerçekleştirilmesinde ana gücü oluşturdular.

1940'lara kadar Türkiye burjuvazisi dendiğinde akla gelen, ağırlıklı olarak İstanbul'da ve Ege Bölgesi'nde yaşayan Ermeni, Rum ve Yahudi azınlıklar, Levantenler, Sabetaycılar ve yabancı şirketlerdi. Bunlar Kurtuluş Savaşı yıllarında Yunan ordusuna her türlü desteği verdi. Yunanistan ile nüfus mübadelesinde İstanbul belediye hudutları içinde yaşayan Rumlar kapsam dışı tutulduğundan, İstanbul'daki azınlık burjuvaziye dokunulmadı. Ancak Mustafa Kemal Paşa, burjuvazinin odalar ve borsalar gibi örgütlerini kendi adamlarının kontrolü altına aldı. Türkiye'nin çıkarlarını gözeterek, Kurtuluş Savaşı dönemindeki hatalarının intikamının alınacağından korkan bu kesimleri kullandı.

Mustafa Kemal Paşa'nın Lenin'e 4 Ocak 1922 tarihinde yazdığı mektupta şu ifadeler vardı: "Memleketimizi düşman işgalinden kurtardıktan sonra, niyetimiz, kamu yararı taşıyan büyük işletmeleri olabildiğince devlet eliyle yönetmek ve böylece, bir büyük kapitalistler sınıfının gelecekte memlekete hâkim olmasının önüne geçmektir." (ATABE, C.12, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2003;211) Cumhuriyet döneminde izlediği politika da bu anlayışa uygundu.

Gerek Kurtuluş Savaşı yıllarında gerek Cumhuriyet'in kurulması ve büyük atılımların (arasız devrimlerin) gerçekleştirilmesi sürecinde, Mustafa Kemal Paşa'nın dayandığı güç, asker ve sivil memurlardı. Atatürk'ün kontrolü altındaki ordu ve bürokrasi olmasaydı, büyük atılımlar gerçekleştirilemezdi. Frunze'nin 23 Aralık 1921 günkü ifadesiyle, "Burada hareket aşağıdan yukarı doğru değil de, tersine yukarıdan aşağı doğru olacaktır. Size ve iktidarda bulunan şahsiyetlere bakarak hemen hemen hepsinin yoksullar sınıfından çıktığı kanaatine varıyorum." (ATABE, C.12,2003;179)

O zaman sorulması gereken ilk soru, Osmanlı'da ve Türkiye Cumhuriyeti'nde asker ve sivil memurların toplumsal konumunun ne olduğudur.

Türkiye'de hâlâ inatla bu kesimin "küçük burjuva" olduğunu, burjuvazinin emri altında bulunduğunu düşünenler var.

İnsanların ait oldukları toplumsal sınıf, üretim araçlarıyla olan ilişkileri ve işgücü satışıyla belirlenir.

Marx ve Engels, bazı itibarlı mesleklerin kapitalist düzende nasıl işçileştiğini 1848 yılı Şubat ayında yayımlanan Komünist Manifesto'da şöyle anlatıyordu: "Burjuvazi şimdiye kadar itibar gören ve saygılı bir huşuyla bakılan her mesleğin halesini çekip aldı. Doktoru, avukatı, rahibi, şairi, bilim adamını ücretini ödediği kendi ücretli emekçisi durumuna getirdi." (Marx-Engels, *Selected Works*, Vol.1, Moscow, 1973;111)

Engels, Komünist Manifesto'nun 1888 yılındaki İngilizce baskısına yazdığı önsözde burjuvazi ve proletarya sözcüklerini şöyle tanımlamaktadır: "Burjuvazi ile, toplumsal üretim araçlarının sahipleri olan ve ücretli emek istihdam eden modern kapitalistler sınıfı kastedilmektedir. Proletarya ile, kendi üretim araçlarına sahip olmayan ve yaşayabilmek için işgüçlerini satmak durumunda olan çağdaş ücretliler sınıfı."

Diğer bir deyişle, Osmanlı'da da, Türkiye Cumhuriyeti'nde de, geçimi işgücü satışına bağlı olan toplumsal kesimler işçi sınıfını veya proletaryayı oluşturur.

Osmanlı'da ve Türkiye Cumhuriyeti'nde memurları işçi sınıfının parçası olarak gören ve savunan kişiler var mıydı?

Bazı örnekler vereyim.

Türkiye Komünist Fırkası'nın kurucularından ve 28/29 Ocak 1921 günü katledilen Ethem Nejat, 1919/1920 yıllarında yayınlanan "Darülmualliminli Gençlere" yazısında, öğretmenlerin sınıf özelliğini şöyle ön plana çıkarıyordu:

> "Darülmuallimin'li genç! Sen kendin çok iyi biliyorsun ki sen proleter evlâdısın.
>
> "Baban nasıl kolunun kuvvetiyle çalışıyor ise, sen de günde on onbeş saat kafanı yorarak, beynini çatlatarak çalışacaksın. Bugün daha pek genç ve mektep talebesi isen, yarın bugünkü tarzı hükümetin muhakkir gördüğü (hor gördüğü,YK) bir iptidai mektebin mürebbisi (çocuk terbiyecisi,YK) olacaksın. Ve muallimlerin çektiği azabı, açlığı çekmeye ve mektebin ve talebelerinle devletlûların mektebi yanında hakir kalmaya mahkûm olacaksın.
>
> "O halde ey genç! Ey yarının mürebbisi! Şimdiden menfaatini bil! Sen gündelikle çalışan işçiden başka bir şey değilsin! Koluyla çalışan, uzvi faaliyetini bir lokma yiyeceğe hasreden, bu haksız ve hain cemiyet içinde ilimden, fenden hisse ve kısmet alamayan biçare işçi gençler ile bir sırada, bir halde, bir endişede olduğunu idrak et. Onlarla elele ver, 'yevm-i cedit, rızkı cedit' (yeni gün, yeni azık, Y.K.) yaşayan sınıfın gençleri, çocuklarıyla birlikte çalış, yarının inkılâp hazırlıkların yap!" (TÜSTAV, *Mustafa Suphi ve Yoldaşları*, İstanbul, 2004, s.115-117)

Ethem Nejat, *Kurtuluş Dergisi*'nin 20 Eylül 1919 tarihli 1. sayısında "Proletarya Kimlerdir?" yazısında şunları belirtiyordu:

> "Münevver proletarya: Muallim, muallime, mürebbiye, muid (muallim yardımcısı,YK), mubassır (bakıcı, gözetici,YK), müderris (medresede öğretmen,YK), muharrir, mütetebbi (araştırmacı,YK), şair, âlim, kimyager, mühendis, tabip, güzel sanatlar erbabı, ressam, senktraş (taş yontucu,YK), musikişinas, mızıkacı, hattat, memur, hükûmet mensupları; bizde küçük zabitler, mütekaid (emekli,YK), mali müesseseler ve şirket ve ticarethane yazıcı ve muhasibi, seyyar memur, daktilograf." "Yevmün cedid, rızkun cedid (yeni gün, yeni azık, Y.K.) yaşamaya mecbur olan" (*Kurtuluş*, Anadolu Yayınları, İstanbul, 1975, s.81)

Yusuf Akçura da 100 yıl önce yazdığı yazılarda memurların toplumsal sınıfı konusunda benzer değerlendirmeler yapıyordu:

> "Efendiler, izah ettiğimiz üzere sanattan, esnaflıktan, ticaretten, yerden yurttan mahrum kalan ahalimiz ne oluyor? Ne olacak, gündelikçi… Yani aldığı gündelikle, aylıkla geçinen memur, asker, işçi, amele, hademe, hamal, ırgat… Kısacası yeni gün, yeni rızk diye günü gününe kazanıp yaşayan, yeni tabirle proleter." (30 Haziran 1921 günlü Sebilürreşat Mecmuası)
>
> "İttihat ve Terakki işte bu proleter askeri ve mülki memurları teşkilatlandırarak, yani iktisadi vaziyetlerinden memnun olmayan memurların temsilcisi sıfatıyla işe başladı ve mevcut hükümete muhalif bir fırka halinde ortaya çıktı." (9 Haziran 1920)
>
> "Memleketin genel iktisadi buhranını bir tarafa bırakıp yalnız İstanbul'unkine bakışımızı odaklarsak her şeyden evvel gözümüze çarpacak memurlar sınıfının halidir. Devlet memurları, daha açık bir tabirle devlet amelesi çok sıkıntılı bir vaziyete düşmüşlerdir: Bir kısmı açıkta kalmış, bir kısmı emekliye sevk edilmiş, bir kısmı azledilmiş, bir kısmı faal değil. Faal olanlardan bazılarının maaşı geçimlerine yetmiyor." (Haziran 1923) (Yusuf Akçura, *Türk Devriminin Programı*, Kaynak Yayınları, İst., 2017, s.51, 105 ve 159)

Ziya Gökalp'in (1876-1924) bir de memurlara ilişkin bir şiiri vardır. "Ağa Kimdir?" başlıklı bu şiiri, daha 1909 yılında Diyarbakır'da yayımladığı Peyman Gazetesi'nin 3. sayısında yer almıştı. Şiir, hem İkinci Meşrutiyet'in havasını vermesi, hem de memurlara ilişkin yaklaşımı açısından ilginçtir (Cavit Orhan Tütengil, *Ziya Gökalp Üzerine Notlar*, Varlık Yay., İstanbul, 1964).

AĞA KİMDİR?

Hürriyetten evvel beylik, ağalık
Zorbalara olmuş idi arpalık
Tarlalarda alın teri dökenler
Zorbalara kulluk eder, dayak yer
Köpeklerden daha sefil yaşardı.
Şimdi artık o zulümler kalmadı.
Şimdi hizmet edenlerdir ağamız
Şu kadar ki çalışanlar yalınız
Ameleler değil, zihin yoranlar,
Öğüt veren, yol gösteren insanlar
Hekimler de vâizler de rençberdir
Kimi bize şifa, kimi ruh verir
İşlerini doğru gören memurlar
Memleketin rahatını hazırlar
Millet için çektikleri emekle
Onlar dahi sayılırlar amele. (...)
Çalışanı Tanrı sever, kul sever
Hak yolunda ameledir kâsibler (yoksullar,YK)
Din duygumuz olsa idi uyanık
Ruhlarımız kalmaz idi bulanık
Alın teri döker idik toprağa
Hem işçi olur idik hem ağa.

Şefik Hüsnü, Türkiye İşçi ve Çiftçi Sosyalist Partisi'nin yayın organı olan ve İstanbul'da yayımlanan *Kurtuluş Dergisi'*nin 20 Ekim 1919 tarihli 2. sayısında "Yarınki Proletarya" başlıklı yazısında şöyle diyordu:

> "Siz proletarya deyimini en dar anlamında alıyorsunuz, ve bunu yalnız maddi kuvvetlerini kullanmak suretile işliyen ve geçimini sağlıyan amele kısmına ayırıyorsunuz. Oysaki proletarya deyimi, ilmi ve umumi anlamında, miras yoliyle gelmiş veya kazanılmış bir sermaye ve iradı olmıyan, fikri veya maddi herhangi bir emek harcayarak yaşamasını sağlıyan ve bir sebep dolayisile çalışamadığı zaman geçime yarayacak şeyden yoksun kalan insan sınıfının tümünü kapsar. Ve bizde bu sınıf halkı: Memurlar, hekimler, mühendisler, yazarlar ilh… nüfus tutarının pek büyük bir çoğunluğunu meydana getirir. Bu, herkesçe teslim edilen bir gerçek." (*Kurtuluş***,** Anadolu Yay., İstanbul, 1975, s.111)

1906 yılında doğan Emin Türk Eliçin öğretmendi ve 1966 yılında ölünceye kadar namuslu bir aydın olarak mücadele etti, birçok dergide ilerici/devrimci yazılar yazdı.

Emin Türk Eliçin, ölümünden sonra 1970 yılında yayımlanan *Kemalist Devrim İdeolojisi* kitabında memurların ait olduğu toplumsal sınıfı doğru biçimde tanımlamaktadır:

> "Memurların az maaşlı olanlarıyla topraksız yada pek az topraklı köylüleri işçi sınıfından saymak doğru olur. Abdülhamit saltanatının son zamanlarında askeri ve mülki memurlardan bir bölümü yüksek maaşları ve burjuvazi ile işbirliği etmekten sağladıkları kazançları sayesinde devlet egemenliğinden yetesiye yararlanırken, başka bir bölüğü, yani taşrada yalnız kendi ufak maaşları ile geçinmek zorunda bulunan memurlar ve küçük rütbeli subaylar hallerinden memnun değillerdi ve hükümete karşı homurdanıyorlardı. İttihat ve Terakki, işte bu yoksul (proleter) askeri ve mülki memur tabakasına dayanarak tarih sahnesine çıktı ve gizli örgütüne aldığı kişiler daha çok bunlardı." (Eliçin, E.T., *Kemalist Devrim İdeolojisi*, Ant Yay., İstanbul, 1970, s.252)

Kurtuluş Savaşı yıllarında mavi yakalı işçilerin büyük bölümü İstanbul'da yaşıyordu. Bu işçilerin çoğunluğu da Ermeni, Rum ve Yahudi idi. Ermeni ve Rum işçiler, işgalci Yunan ordusunu desteklediler. İşgalci Yunan ordusunun yaklaşık yüzde 30'u Osmanlı Rumlarından oluşuyordu.

İstanbul'da yaşayan işçilerin gerçek ücretleri, Birinci Dünya Savaşı yıllarında çok düştü, ancak 1919-1922 yıllarındaki işgal döneminde önemli ölçüde arttı. Gerçek işçi ücretleri 1914 yılında 100 kabul edilirse, 1918 yılında 28'e kadar gerilemişti. 1922 yılında ise 75 oldu. Ayrıca savaş yıllarında bulunmayan birçok mal da işgal yıllarında bulunur oldu. Bu nedenle İstanbul'daki Müslüman işçilerin ve örgütlü bulundukları sendikaların da Kurtuluş Savaşı'na bir desteği olmadı.

Cumhuriyet döneminde mavi yakalı işçilerin büyük bölümü, kırsal bölgelerle ilişkileri tam olarak kopmamış (tam olarak mülksüzleşmemiş) kişilerdi. Ayrıca, özellikle kamu kuruluşlarında çalışan işçilere, kanunlar ve yönetmelikler aracılığıyla önemli haklar sağlandı. Ancak bunların sayısı azdı ve ayrıca Kemalist Devrim'e sahip çıkıp Atatürk'e etkili bir destek verecek güçleri yoktu.

Topraksız ve az topraklı köylüler de Kemalist Devrim'e destek verecek bir güce sahip değildi.

Bu koşullarda, Kemalist Devrim, işçi sınıfının özellikle 1926 yılında kabul edilen 788 sayılı Memurin Kanunu sayesinde çok önemli haklara kavuşmuş olan memur kesimine dayandı. Memurlar, Kemalist Devrim'e verdikleri destek sayesinde Türkiye'de bir "işçi aristokrasisi" oluşturdu. Mustafa Kemal Paşa'nın Cumhuriyet döneminde burjuvaziye dayandığı görüşü gerçeklerden tümüyle uzaktır.